

İQTİSADİYYAT

UOT 336.4 (479.24)

AZƏRBAYCANIN SÜRƏTLİ İQTİSADI İNKİŞAFI,
MALİYYƏ-VALYUTA EHTİYATLARI QLOBAL MALİYYƏ
BÖHRANININ TƏSİRLƏRİNİ NEYTRALLAŞDIRIR

Z.H.ZEYNALOV

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti**zz-53@rambler.ru*

Qlobal böhran şəraitində bir çox ölkələr üçün tamamilə əlçatmaz görünən iqtisadi inkişaf sürətinə nail olunmuşdur. Bir tərəfdən uğurla gerçəkləşdirilən antiböhran tədbirləri, digər tərəfdən əvvəlki illərdə yaradılmış yüksək valyuta ehtiyatları hesabına maliyyə dayanıqlığı təmin edilmiş, ölkənin makroiqtisadi sabitliyi qorunub saxlanılmışdır.

Bəşəriyyət qarşısında duran əsas vəzifə maliyyə - iqtisadi böhranın qarşısını almaq məqsədilə vahid konsepsiyanın işlənməsidir. Bunun üçün dünya dövlətləri arasında kompleks proqramların işlənilib hazırlanması həyati zərurətə çevrilmişdir

Açar sözlər: maliyyə böhranı, antiböhran, likvidlik riski, valyuta ehtiyatları, maliyyə sabitliyi

2007-ci ilin ikinci yarısında ABŞ-da başlayan və dünyanın əksər ölkələrində yayılan Qlobal Maliyyə böhranı 2008-2009-cu illərdə ABŞ-da, Avropa və Asiya ölkələrində dərinləşən maliyyə böhranına gətirib çıxarmışdır. Daşınmaz əmlak köpüyünün artan təhlükəsini əvvəlcədən görə bilməmə və dövlətlər arasında qeyri-müəyyənlik qlobal böhranı daha da dərinləşdirdi. Böhranın dərinləşməsi nəticəsində dünyanın qabaqcıl sənaye müəssisələri, avtomobil şirkətləri istehsal həcmi kəskin dərəcədə azalmış və ya dayandırmışlar, inkişaf etmiş ölkələrin maliyyə-bank sistemlərini sarsıtmış, iri banklar iflasa uğramışlar və bəzi ölkələrdə isə bankların milliləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Böhran qlobal səviyyədə investora böyük itkilərlə-trilyon dollarla başa gəldi və milyonlarla iş yerləri itirildi. Qlobal maliyyə böhranının yaratdığı çətinliklər inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının real sektoruna ciddi təsir göstərməklə, iqtisadi artım templərinin aşağı düşməsinə və nəticə etibarilə dünya iqtisadi artım tempinin enməsinə səbəb olmuşdur.

Bu böhranlı vəziyyətdən Azərbaycan dünya iqtisadiyyatının ayrılmaz hissəsi kimi minimum itkilərlə çıxıb çıxmışdır.

2009-cu və 2010-cu illərin sosial-iqtisadi yekunları göstərdi ki, uğurla həyata keçirilən qabaqlayıcı tədbirlər sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal böhrana yüksək dayanıqlıq nümayiş etdirərək artım dinamikasını və əldə olunmuş sosial inkişaf səviyyəsini qoruya bilmişdir. Ölkədə gerçəkləşdirilən antiböhran siyasəti maliyyə sabitliyinin qorunmasında etibarlı zəmin yaratmışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun məlumatlarına əsasən, 2009-cu ildə dünya iqtisadiyyatının artımı 1,1 faiz səviyyəsinə enməsi, ticarət dövriyyəsinin isə 11 faizdən çox azalması fonunda Azərbaycanda ümumi daxili məhsulun 9,3 faizlik, keçən il isə iqtisadiyyatımızın 5 faizlik artımı ilk növbədə, həyata keçirilən səmərəli iqtisadi siyasətin nəticəsidir. Böhranlı 2008 -2010-cu illərdə iqtisadiyyatımız 25,8 faiz artmış, son 7 ildə isə ümumi daxili məsul 3 dəfə artmışdır, bu da ölkə iqtisadiyyatının maliyyə likvidliyi problemləri ilə üzləşmədiyini göstərir.

Böhranlı illərə baxmayaraq, 2009-cu ildə əhalinin pul gəlirlərinin artım tempi 10%, 2010-cu ildə isə 13,3 faiz olduğu bir şəraitdə infilyasiya aşağı səviyyədə olmuş, real artım templəri müvafiq olaraq 8,5 və 7,6 faiz təşkil etmişdir. Böhranlı il üçün bu artım inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında fərqli bir göstəricidir. Bir sözlə ölkə İqtisadiyyatı qlobal maliyyə böhranın mənfi təsirlərindən qorunmuş və yüksək valyuta ehtiyatları hesabına maliyyə dayanıqlığı təmin edilmiş, ölkənin makroiqtisadi sabitliyi qorunub saxlanmışdır.

2010-cu ilin əvvəllərinə ölkəmizin strateji valyuta ehtiyatlarının həcmi 20 milyard dollardan çox olmuşdur. 2010-cu ilin sonuna valyuta ehtiyatımız 29,4 milyard dollar təşkil etmişdir. Böhranlı illərdə valyuta ehtiyatlarının artması çox yüksək nəticədir. Bu nəticə imkan verdi ki, ölkədə gedən bütün sosial iqtisadi proqramların, bütün infrastruktur layihələrin vaxtında icrası təmin edilsin. Eyni zamanda bu məbləğ xarici dövlət borcunun 3 dəfədən çox üstəliyi ki, bu da böhran şəraitində ölkənin makroiqtisadi dayanıqlığının ən mühüm göstəricilərindən biridir.

Qlobal böhran şəraitində bir çox ölkələr üçün tamamilə əlçatmaz görünən iqtisadi inkişaf sürətinə nail olunmuşdur və bunu beynəlxalq maliyyə qurumlarında etiraf edirlər. Ötən dövrün iqtisadi qiymətləndirilməsi deməyə əsas verir ki, hökumətin maliyyə sabitliyinin təmini yönümündə həyata keçirdiyi tədbirlər praktik baxımdan özünü doğrultmuş, Azərbaycan qlobal böhranın təsirinə ən az məruz qalan ölkələrdən olmuşdur. 2009-cu ildə Azərbaycanın ticarət tərəfdaşlarından olan ölkələrdə iqtisadi artım İran və Qazaxstan istisna olmaqla UDM-də azalma ilə xarakterizə olmuşdur. Ən çox iqtisadi geriləmə Ukraynada (14,1 %), Rusiyada (7,9 %), Türkiyədə (5,8%), Gürcüstanda (4,9 %), Avrozonada (4,1%), ABŞ-da (2,4%), İsraildə (0,3%) olmuşdur. Bir tərəfdən uğurla gerçəkləşdirilən **antiböhran tədbirləri**, digər tərəfdən **əvvəlki illərdə yaradılmış möhkəm maliyyə-iqtisadi potensial hesabına** ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlığı qorunub saxlanılmış, onun mənfi xarici təsirlərə müqavimət qabiliyyəti sınaqdan uğurla çıxmışdır.

Ötən il iqtisadi dayanıqlığın mühüm əsaslarından olan makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin dərinləşdirilməsi qlobal böhranın nəticələrinin aradan qaldırılması istiqamətində qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri kimi müəyyən edilmişdi. Bir çox qonşu dövlətlərdə böhran ilk növbədə, maliyyə-bank sektoruna ciddi təsir göstərsədə, respublikamızda arzu olunmaz hallara rast gəlinməmiş, **bankların öz öhdəliklərini normal şəkildə yerinə yetirməsində, kreditləşmə siyasətini həyata keçirməsində hansısa ciddi problem yaranmamışdır.** Düzdür, öncə bank sistemi müəyyən risklərlə üzləşdi belə ki iri dövlət proqramları reallaşdırılması və lahiyələr həyata keçirilməsi şirkət və konserinlər tərəfindən ödəniş sistemlərində yavaşlamalar və sıxıntılar bankları ehtiyatlanmaya, risklərdən çəkiməyə məcbur etdi. Bu ehtiyatlaşmanın mənfi təsirlərinə baxmayaraq həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasət sayəsində bankların likvidlik ehtiyatları vaxtında ödənilirdi. Qonşu ölkələrdəki devalvasiya və defolt kimi neqativ iqtisadi proseslər 2009-cu ilin ilk rübündə Azərbaycan əhalisində də müəyyən narahatlıqlar doğursa da, vətəndaşlar bu cür psixoloji amillərin, süni ajiotajın təsiri altında banklara nisbətən ehtiyatlı yanaşsalar da, hökumətin, manatın məzənnəsini sabit saxlaması, devalvasiyaya yol verməməsi, banklara likvidlik dəstəyi göstərməsi, ipoteka kreditləşməsinə bərpa etməsi əhalinin bu narahatlığını aradan qaldırmışdır.

Mərkəzi Bank bəyan etdiyi pul siyasətinin əsas istiqamətlərinə uyğun olaraq hesabat dövründə makroiqtisadi tarazlığın və dayanıqlığın təmin olunmasına, habelə bank sistemində maliyyə sabitliyinin qorunmasına yönəldilmiş pul və məzənnə siyasəti yeritmişdir (9, 173).

Manatın sabitliyini qorumaq üçün valyuta bazarında tələb və təklif vaxtında tarazlaşdırılmış, nəticədə manatın məzənnəsinin kəskin ucuzlaşmasının qarşısı alınmışdır. Manatın məzənnəsinin sabitliyi idxalın və daxili istehsalda istifadə olunan xarici mənşəli əmtəələrin kəskin bahalaşmasının qarşısını almışdır. Daxili istehlak bazarında idxalın xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli olması şəraitində yeridilmiş məzənnə siyasəti 2009-cu ildə orta illik inflyasiyanın 1,5 faiz, 2010-cu ildə isə inflyasiyanın 5,7 faiz səviyyəsində saxlanmasında mühüm rol oynamışdır. **Manatın məzənnəsinin sabitliyi** eyni zamanda, **əhalinin banklardakı əmanətlərinin dəyərsizləşməsinin**, habelə xarici valyutada borc yükünün artmasının, manata etimadın azalmasının və iqtisadiyyatda yüksək dollarlaşmanın qarşısını almışdır. **Əmanətlərin sığortalanması fonunda sığortalanan əmanətlərin məbləğinin 5 dəfəyədək - 6 min manatdan 30 min manata qaldırılması da** banklara olan ictimai inamın möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlardan olmuşdur. Nəticədə ötən il bankların kredit portfelinin keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsi və əmanətlərin banklardan çıxarılması, bankların ödəniş qabiliyyətinin pisləşməsi, iqtisadiyyatın kreditləşməsinin dayanması kimi neqativ hallara rast gəlinməmişdir.

Böhrana qarşı həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər sırasında **bank sektoruna ciddi likvidlik dəstəyinin verilməsini** xüsusi vurğulamaq yerinə düşərdi. Makroiqtisadi tendensiyaları nəzərə alan Mərkəzi Bank başlıca uçot

dərəcəsinə 2008-ci ilin ortalarından başlayaraq 15 faizdən 2 faizə, məcburi ehtiyat normalarını isə 12 faizdən 0,5 faizə endirmişdir. Ümumilikdə dolayı və birbaşa alətlər hesabına Mərkəzi Bank iqtisadiyyata 2008-ci ilin oktyabrından təqribən 1,8 milyard manat həcmində likvidlik vermişdir. Likvidlik dəstəyi bank sistemi ilə yanaşı, sistem əhəmiyyətli real sektor müəssisələrini əhatə etmişdir. Bu yardım isə onların xarici borclarının restrukturizasiyasına və maliyyə vəziyyətinin stabilləşməsinə imkan vermişdir. Ölkədə **ipoteka kreditləşməsinin aktivləşməsi** hökumətin antiböhran proqramının mühüm alətlərindən biri olmuş, tikinti sektoru və daşınmaz əmlak bazarına **stabilləşdirici təsir** göstərmişdir.

2010-cu il ərzində müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən guzəştli şərtlərlə ipoteka krediti verilmişdir. İpoteka kreditləşməsi əmlak bazarında qiymətlərin stabilləşməsinə təsir etmiş, tikinti, bank işi, sığorta, qiymətləndirmə fəaliyyəti, notarius xidmətləri, habelə qiymətli kağızlar bazarında iqtisadi fəallığı artırmışdır. Hökumətin bank və sığorta təşkilatlarının mənfəətlərinin kapitalla yönəldilən hissəsinin **2009-cu ildən vergidən azad edilməsi barədə qərarı isə real sektorun inkişafına ciddi dəstək olmuşdur**. Bütün bunların nəticəsi kimi 2009-cu il ərzində bankların aktivləri 14, kreditlər 17, əmanətlər 23, bankların kapitalı isə 18 faiz artmışdır. 2010-cu ildə bankların aktivləri 13.9%, kreditlər 9%, əmanətlər 29.8%, bankların kapitalı isə 8 faiz artmışdır. Böhran şəraitində bank sektorunun 1,2 milyard xarici borcunu qaytarması da mühüm iqtisadi göstəricilərdən biri kimi vurğulana bilər (1, 40).

Bu, bütün dünyada maliyyə resurslarının məhdudlaşdığı, sahibkarların investisiya qoyuluşlarına son dərəcə ehtiyatlı yanaşdığı bir şəraitdə çox yaxşı göstərici sayıla bilər. Əslində, qlobal böhranın Azərbaycana ciddi sirayət etməməsinin əsas səbəblərindən biri də məhz regionlarda əlverişli biznes və investisiya mühitinin formalaşması, iş adamlarının fəaliyyət imkanlarının genişlənməsi, bölgələrin istehsal potensialının səmərəli realizəsi, daxili istehsalın təşviq edilməsidir. Daxili investisiya qoyuluşlarının həcmində əhəmiyyətli dərəcədə artması, xaricdən maliyyə asılılığının minimuma endirilməsi, real sektorun, istehsalla məşğul olan müəssisələrin hərtərəfli dəstəklənməsi, daxili bazarın qorunması bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkədə həyata keçirilən siyasətin uğurlu nəticələri nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. **Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən 2010-2011-ci illər üçün hazırlanmış “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda** Azərbaycan MDB ölkələri arasında yenədə **birinci**, makroiqtisadi sabitlik alt indeksi üzrə isə 14 pillə irəliləyərək 139 ölkə arasında **13-cü yerdə qərarlaşmışdır**. “Standard and Poors” Beynəlxalq Reyting Agentliyi 2009-2010-cu illər üzrə ölkə reytingini “Stabil”dən “Pozitiv” yüksəltmiş, “Fitch Ratings” Agentliyi ölkəmizə ilk dəfə olaraq investisiya reytingi vermişdir.

2009-cu ildə dünya maliyyə bazarında neftin qiymətinin və maliyyə aktivlərinin kəskin ucuzlaşması ilə müşahidə olunan maliyyə böhranı şəraitində Azərbaycanda iqtisadi artım tempi qorunub saxlanılmışdır.

Kommersiya banklarının apardığı aktiv əməliyyatlar içərisində aparıcı yeri kredit əməliyyatları tutur. 2001-ci ilin məlumatına əsasən ABŞ kommersiya banklarının gəlirlərinin 68,1%-ni kredit və lizinq, Yaponiya banklarının gəlirlərinin isə 47,2%-ni kredit əməliyyatları nəticəsində əldə edilmişdir. Azərbaycan üzrə bu göstərici 20% səviyyəsindədir (8, 193).

2010-cu ildə kreditlər üzrə faizlərin ümumi gəlirdə xüsusi çəkisi 71% olmuşdur.

Eyni zamanda 2009-ci ildə ölkədə həyata keçirilən adekvat tədbirlər dərinləşən qlobal maliyyə böhranının ölkə iqtisadiyyatına təsirlərini neytrallaşdırmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya iqtisadiyyatının tərkib hissəsidir. Dünyada baş verən maliyyə böhranı, təbii ki, Azərbaycanın maliyyə-bank sektoruna, bankların strateji tərəfdaşlarına da mənfi təsir göstərmişdir. İqtisadi araşdırmalar göstərir ki, xarici və daxili borcu az olan, yüksək maliyyə resursları ehtiyatına malik olan qabaqlayıcı antiböhran tədbirləri həyata keçirən ölkələr böhrana daha hazırlıqlı olmuşlar.

2008-2010-cu illərdə Azərbaycanın maliyyə sektoru tərəfindən görülən bir sıra adekvat tədbirlər Mərkəzi Bankın pul siyasətinin yumşaldılması, faiz dərəcələrinin bir neçə dəfə aşağı salınması, məzənnə siyasətində dəyişkənliyi sabitliyin təmin edilməsinə yönəldilməsi və ehtiyat tələblərinin faizlərinin aşağı salınması nəticəsində ümumilikdə bankların vəziyyətinin sabitləşməsinə, likvidliyinin dayanıqlığına gətirib çıxartmışdır.

Son beş ildə iqtisadiyyata kredit qoyuluşu 4 dəfə artmış, ölkənin iqtisadi inkişafında və özəl sektorun formalaşmasında bank sektoru əhəmiyyətli dərəcədə rol oynamışdır. Ötən il iqtisadiyyatda kredit qoyuluşunun həcmi 8971,8 mln. manat təşkil etmişdir və 9% faiz artmışdır. Özəl banklar tərəfindən iqtisadiyyata kredit qoyuluşunun həcmi 5,1 mlrd. manat təşkil edərək 17,4 % artmışdır (4, 21).

2008-ci ilin son aylarında kredit fəallığının aşağı olması, kredit xidmətlərində müəyyən məhsulların azalması, yaxud dayanması və ehtiyatlılıq bir qədər başa düşülən olsa da, narahatçılıq üçün əsas yaratmışdır. Hesab edirəm ki, Mərkəzi Bank faiz dərəcələrini yumşaltmaqla banklarda əlavə resurs imkanları yaratmış və bu imkanlar hesabına iqtisadi proseslərə dəstək verilməsi imkanları artdığı bir halda, banklarda aktivlik hiss edilməmiş, bu isə bankların aktivlərinin həcminə və ümumi nəticəyə mənfi təsir göstərmişdir. İndiki böhran şəraitində banklar aktiv əməliyyatları həyata keçirərkən elə optimal üsullar seçməlidirlər ki, bu əməliyyatlar nəticəsində səmərə əldə etmək mümkün olsun.

Banklar inkişaflarını təmin etmək üçün kredit fəallığını artırmalı və kredit xidmət bazarında öz mövqelərini qorumaq və dayanıqlılıqlarını təsdiq etməlidirlər. Belə olan halda banklara olan inam və etibar artacaq. Bir məsələni də qeyd etmək istərdim. Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyini qorumaq üçün pul-kredit siyasətində faiz dərəcələrini bir neçə dəfə aşağı saldığı halda

kommersiya bankları bahalı faiz dərəcələrini həyata keçirirlər.

Kommersiya banklarının aktivlərinin həcmnin yetərli olmaması bank bazarında kredit resurslarının qiymətinin yüksəlməsinə səbəb olur və belə vəziyyət kredit fəaliyyətinin genişləndirilməsini məhdudlaşdırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yüksək kredit faizi inflyasiya prosesini gücləndirir, bu isə inflyasiyanın qarşısını almaq və onu tənzimləmək üçün problemə çevrilir. Belə ki, iqtisadiyyatın bütün sahələri bir-biri ilə zəncirvari şəkildə əlaqədə olduğu üçün, bir sahədə qiymətlərin qalxması digər sahələrə də siraət edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank passivlərinin formalaşması və onların mənbələrinin keyfiyyətcə səmərəli və çevik idarə olunması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, kommersiya bankları dayanıqlı, möhkəm resurs bazası olmadan nə öz likvidliyini qoruya bilməz, nə də aktiv əməliyyatlarını və götürdüyü öhdəliklərin icrasını həyata keçirə bilməz. Buna görə də, hər bir kommersiya bankı öz resurs imkanlarını genişləndirmək üçün daim yeni yollar axtarmalıdır.

Hazırkı şəraitdə kommersiya bankları daxili maliyyə mənbələri və əlavə cəlb olunmuş resurslar hesabına kapitallaşmanı təmin etməklə öz vəziyyətlərini sabitləşdirə bilirlər. Bir məqamı da yaddan çıxarmaq olmaz ki, kommersiya bankları indiki böhran şəraitində gözləmə mövqeyində dayanmamalı, maliyyə bazarına yeni təkliflər verilməli və bazarın fəal iştirakçısına çevrilməli, strateji tərəfdaşları, potensial müştəriləri üçün münbit şərait yaratmalıdırlar.

Bu gün kommersiya bankları resurs azlığı və qlobal maliyyə böhranı şəraitində kredit verərkən dərin əsaslı təhlillər aparmalı, fiziki və hüquqi şəxslərin böhrana münasibəti, böhran şəraitində ondan çıxma yolları, maliyyə imkanları, düşüncə tərzləri, ödəmə imkanları, perspektivləri və mənbələri nəzərə alınmalı, sonrakı prosesdə gündəlik vəziyyət monitorinq olunmalı və qiymətləndirilməlidir.

İndiki böhran şəraitində likvidliyin səmərəli idarə olunması və öhdəliklərin vaxtında icra edilməsi kommersiya banklarının məhsuliyətini artırır, kommersiya banklarının öz öhdəliyini vaxtında yerinə yetirməsi ictimaiyyətin bank sistemə etimadının artırır, müştərilərdə inamın yaranması yeni depozitlərin cəlb edilməsinə imkan yaradır. Hazırkı şəraitdə **likvidlik riski** bankların qarşılaşdığı ən təsirli risk hesab edilir.

Bankların menecerləri tərəfdən likvidlik vəziyyətinə səmərəli nəzarəti həyata keçirə və qabaqlayıcı tədbirə görə bilməməsi səbəbindən əksər hallarda likvidlik böhranına, ödəniş qabiliyyətinin itirilməsinə gətirib çıxarır.

Bank menecerləri xüsusilə böhran şəraitində likvidliyin mövcud vəziyyətinə nəinki gündəlik nəzarət etməli, likvidliyin idarə edilməsi üçün ciddi tədbirlər proqramı hazırlamalı və konkret qərarlar verməlidirlər. Habelə vəziyyətin ətraflı təhlilinə, səhvlərə yol verilməməsinə, ehtiyatlılığa, idarəetmə prosesində zaman amilinə xüsusi diqqət yetirməklə bank risklərini minimuma endirməli və bu yolla da bankın ümumi mövqeyini qoruyub saxlamalıdırlar.

Bu gün dünyada böhrandan çıxmağın müxtəlif yolları göstərilə də, az itki ilə hansı yolla və ya tamamilə ondan qurtarmağın **universal qaydası** işlənilib hazırlanmamışdır. Təbii ki, dünya ölkələrinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla, böhrana qarşı görülən tədbirlər inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan hər bir dövlətin iqtisadiyyatının özəllikləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilə bilər.

Getdikcə dərinləşən maliyyə böhranı dünya üçün təhlükəli həddə çatmışdır. Avropa qitəsi ikinci Dünya müharibəsinin başa çatmasından bu yana ən ağır iqtisadi böhran təhlükəsi ilə üz-üzədir.

İnkişaf etmiş ölkələr böhrana qarşı mübarizəni birgə fəaliyyət göstərməklə vahid plan əsasında maliyyə böhranının riskini azalda bilərlər. İndiki halda Dünya ölkələrinin birgə fəaliyyəti iqtisadiyyatı qorumaq üçün ən səmərəli və optimal addım ola bilər.

“Böyük yeddi” ölkələrinin maliyyə nazirləri son yarım əsrdə ən ağır hesab olunan qlobal maliyyə böhranının qarşısını almaq üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə etməyə çağırıblar. Yeddi ən inkişaf etmiş sənaye ölkəsinin nazirləri Vaşinqtonda keçirdikləri iclasın yekununda böhranla mübarizə üçün 5 maddədən ibarət plan qəbul ediblər. Sənəddə vacib maliyyə institutlarının dəstəklənməsi və onların iflası uğramasına yol verilməməsi üçün hər cür mövcud imkandan istifadə olunacağı vəd edilir. Eyni zamanda qeyd olunur ki, bankların və digər maliyyə institutlarının maliyyələşməsi və likvidliyi üçün geniş şərait yaradılmalı, maliyyə sistemində etimad bərpa edilməli, biznesə və fərdi şəxslərə yenidən kredit verilməsi təmin edilməlidir. Planda “Böyük yeddi” dövlətlərinin əmanətlərin etibarlı sığorta sistemini yaratması da nəzərdə tutulur. Sənəddə göstərilir ki, yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq plan “təxirəsalınmaz və fəvqəladə xarakter” daşıyır.

Son illərdə Azərbaycanda aparılan infrastruktur layihələrin uğurlu icrası, iqtisadiyyatın real sektorunun inkişaf planlarının həyata keçirilməsinə dəstək olmuş, ölkə elektrik enerjisi idxal edən ölkədən onu ixrac edən ölkəyə çevrilmişdir.

Azərbaycanda həyata keçirilən sistemli iqtisadi islahatlar ölkəmizin dünya maliyyə sistemindən asılılığının olmaması ölkə rəhbərliyinin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafını iqtisadiyyatın prioritet istiqamətləri kimi atdığı əməli addımlar, çevik və müdrik siyasəti dünya maliyyə böhranının ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsirini sabitləşdirdi.

Bu gün zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olan Azərbaycan, regionun və dünyanın nəhəng layihələrinin əsas tərəfdaşına, həm potensial – təchizat mənbəyinə, həm də tranzit ölkəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycanda maliyyə ehtiyatlarının artması, eləcə də xarici və daxili dövlət borclarının səviyyəsinin aşağı həddə saxlanması hesabına böhranın nəticələri ölkəmizə MDB ölkələri ilə müqayisədə daha az təsirə malikdir və bu ehtiyatlar Azərbaycan dövlətinə iqtisadiyyatı nəzarət altında saxlamağa imkan verir.

Qlobal iqtisadi böhran bəşəriyyət üçün həlli zəruri olan problemlərdəndir

ki, bu problemin vaxtında aşkar edilməsi və aradan qaldırılması ayrıca bir ölkə çərçivəsində, gücü dairəsində olmayıb, bütün dünya ölkələrinin və eləcə də beynəlxalq maliyyə təşkilatların iştirakı ilə həll oluna bilən bir məsələdir.

Çünki müasir şəraitdə insanların taleyinə, sərvətlərinə, gələcəyinə biganə qalmaq mümkün deyildir.

Qlobal iqtisadi böhranı ləngitmədən və sürətlə həll edilməsindən bir sistem kimi bütün bəşəriyyətin taleyi çox aslıdır.

İndi dünyada bəşəriyyətin qarşısında duran əsas vəzifə maliyyə - iqtisadi böhranın qarşısını almaq məqsədilə vahid konsepsiyanın işlənməsidir. Bunun üçün dünya dövlətləri arasında kompleks proqramların işlənilib hazırlanması həyati zərurətə çevrilmişdir. Bu proqramların işlənilib hazırlanması uzun dövr üçün həm zəruri, həm də fəvqəladə hal hesab edilməlidir.

Hər zaman böhranın qarşısını almaq üçün bütün ölkələr öz maliyyə ehtiyatlarından, beynəlxalq maliyyə qurumlarının gücündən məqsədli istifadə etməlidirlər.

Fikrimcə, təbiətlə cəmiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlərdən və yaranan ziddiyyətlərdən görürük ki, böhranlar təkcə indiki dövrdə deyil, gələcəkdə də mühüm və aktual problem olaraq qalacaqdır.

Qlobal maliyyə və iqtisadi böhranın gerçəkliyi və aktuallığı, dünya maliyyə sisteminin indiki vəziyyəti qlobal valyuta-maliyyə sisteminin yaradılmasını zəruri edir.

İndiki şəraitdə maliyyə və iqtisadi böhran, ərzaq qıtlığı, yoxsulluğun geniş şəkildə yayılması, enerji böhranı, təbii ehtiyatların tükənməsi, proteksionizm, narkomaniya, ozon boşluğu, terror, siyasi korrupsiya, bürokratizm, ətraf mühitin pisləşməsi, inamın itməsi kimi qlobal problemlər cəmiyyətin müasir dövrdə həll etməli olduğu ən təxirəsalınmaz qlobal iqtisadi problemləri olduğundan, ümumbəşəri mənafeləri müdafiə edən cəmiyyət bu problemlərin həlli üçün dünya ölkələrinin və xalqlarının birgə əməkdaşlığı və fəaliyyət göstərməsi gərəkdir (7, 681).

Beləliklə, qlobal iqtisadi böhranın təhlili göstərir ki, bu cəmiyyətin özü tərəfindən yaradılmış və qlobal dünyanın “yoluxucu xəstəliyidir”. Cəmiyyətin zaman-zaman yaratdığı bu “yoluxucu xəstəlik” bəşəriyyətin varlığını dövrü şəkildə təhlükə qarşısında qoyur, cəmiyyətə müharibələrin vurduğu zərbələr qədər ziyan gətirir.

Qlobal maliyyə və iqtisadi böhranın mövcudluğu bir daha təsdiq edir ki, cəmiyyətin məhsuldar qüvvələri ilə istehsal münasibətləri arasında ziddiyət yaşanır (7, 685).

Bu ziddiyyətləri vaxtında aşkar edib, aradan qaldırmaqla bəşəriyyəti qlobal iqtisadi problemlərin doğurduğu bəlalardan xilas etmək mümkündür.

İnflyasiya səviyyəsinin stabilləşməsi və manatın kursunun sabit saxlanması qlobal maliyyə böhranı şəraitində, ümumiyyətlə, istehlak bazarının və iqtisadi proseslərin tənzimlənməsinə, kütləvi narazılıqların qarşısını alınmasına, iqtisadi tarazlığın qorunmasına əsas verir.

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində Milli valyutainın tənzimlənməsi dünyanın aparıcı valyutalarına nisbətən sabit qalması, milli iqtisadiyyatın inkişafına, makroiqtisadi sabitliyin qorunmasına, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, daxili bazarın tənzimlənməsinə və böhranın mənfi təsirlərdən qorunmasına təminat verir.

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində ölkələrin Antiböhran tədbirləri sırasına krizisin idarə ediləsi Agentliyi və ya Fondunun yaradılması – böhrandan əvvəl, böhran şəraitində böhrandan çıxma proseslərinin idarə edilməsi, qeyri-sabit vəziyyətin sabitləşdirilməsi, itkilərin və itirilmiş imkanların minimalaşdırılması, qərarların qəbul olunması və icra edilməsi vaxtının nizamlanması və maliyyə ehtiyatlarının yaradılması və məqsədyönlü istifadəsi kimi funksiyalar müvəffəqiyyətli idarəetmə üçün əsas ola bilər.

Fikrimizcə, sistemli şəkildə bankları böhrana (qarşı) sürükləyən və müflisləşməyə aparan hallar üçün hər bir ölkənin bank sistemində çevik tənzimləyici maliyyə alətlərinin yaradılmasına zərurət vardır.

Qlobal maliyyə böhranının vurduğu zərbələrindən və mənfi təsirlərindən qorunmasını təmin etmək məqsədilə dövlətlər tərəfindən təxirəsalınmaz tədbirlərdən biri və ya ən birincisi kimi bankların və digər maliyyə institutlarının dəstəklənməsi və onların iflası uğramasına yol verilməməsi üçün vaxtında mövcud imkanlardan istifadə etməklə likvidlik problemlərinin həll edilməsinə köməklik göstərməkdir. Çünki bank sistemi iqtisadiyyatın bütün sahələri ilə zəncirvari şəkildə əlaqədə olduğuna görə, banklarda baş verə biləcək likvidlik böhranı bankların strateji tərəfdaşlarına da ani sürətdə təsir göstərir.

İndiki böhran şəraitində ixrac məhsullarından ölkəyə daxil olan valyutaların diversifikasiyası neftin dünya bazarında qiymətindən asılı olaraq zaman-zaman həyata keçirməklə təhlükəli risklərdən qorunmaq zəruridir.

Böhranın yaratdığı fəsadlardan və təhlükələrdən asılı olaraq dövlət iri şirkət və bankların milliləşdirilməsində iştirak etməklə, onları müflisləşmədən qoruya bilər. Bu hər şeydən əvvəl sosial problemlərin aradan qaldırılmasına və iqtisadi mühitin sağlamlaşdırılmasına və stimullaşdırılmasına gətirib çıxara bilər.

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində özəl sektorun dövlət tərəfindən maliyyə mənbəyləri vasitəsi ilə dəstəklənməsi regionların istehsal proseslərinin bərpaasına, ən azı ərzaq və istehlak mallarının təminatına və əhalinin həyat səviyyəsinin normallaşdırılmasına rəvac verəcəkdir.

Böhran şəraitində infrastruktur layihələrin davam etdirilməsi, ipoteka sahəsində kredit fəallığının artırılması, ipoteka bazarının yeni formalarının seçilməsi, hesab edirəm ki, cəmiyyət tərəfindən yüksək səviyyədə qarşılanacaq, ölkədə işgüzar fəallığın və məşqulluğun təmin edilməsi üçün əsas yaradacaqdır, bir sözlə fəal infrastruktur quruculuğu və uğurlu sosial siyasətin davam etdirilməsi nəticəsində Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu nəinki artıracaq, eyni zamanda Azərbaycan böhranının vura biləcəyi mənfi təsirlərdən qorunacaq, iqtisadi potensial daha da güclənəcəkdir.

Böhranın nəticələrində zərər çəkən ixrac yönümlü şirkət və müəs-

sisələrin indiki şəraitdə hüquqlarının dövlət səviyyəsində qorunması və dövlət yardımının göstərilməsi və digər qabaqalayıcı tədbirlərin görülməsi şirkət və müəssisələrin maliyyə nəticələrinə müsbət təsir göstərməklə, ümumiyyətlə ölkə iqtisadiyyatının sabitliyinin qorunmasına və strateji istehsal sahələrinin sağlamlaşdırılmasına gətirib çıxaracaqdır.

Qlobal böhranın dərinləşdiyi indiki şəraitdə informasiya qıtlığının psixoloji fəsadlarının aradan qaldırılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlərdən biri də ölkənin kütləvi informasiya vasitələrində (o cümlədən televiziya kanallarında) böhrana dair informasiya xarakterli silsilə verilişlərin (teledəbatların, dəyirmi masaların və s.) təşkil edilməsi və dəstəklənməsidir. Çünki iqtisadi fəallığın artırılması, ölkənin maliyyə-bank sektorunda baş verən və həyata keçirilən əsaslı dəyişikliklər, böhrana qarşı mübarizə tədbirləri, şirkət və bankların, iri müəssisələrin böhrandan müdafiə olunması və fəaliyyətin sosial-psixoloji sabitliyinə yönəldilməsi kimi məsələlərin müzakirəsi informasiyaların (iqtisadi qurumlar və ictimai təşkilatlar tərəfindən) zaman-zaman ölkə əhalisinə çatdırılması ümumi iqtisadi inkişafımıza, Bank sisteminə olan inamın artmasına və ictimai fəallığın təmin edilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Hesab edirəm ki, Beynəlxalq tənzimləyici orqanlar tərəfindən maliyyə böhranına və antiböhran tədbirlərinə qlobal perspektivdən baxılmalı, sistemli qaydalar və standartlar tətbiq etməklə tənzimləyici müdafiə sistemləri yaradılmalıdır.

Son maliyyə böhranı göstərdi ki, mövcud idarəetmə sistemləri real həyatda bazarın sınağına tab gətirə bilmədilər, bir çox şirkətlər və nəhəng banklar böyüyən daşınmaz əmlak köpüyünün yaratdığı təhlükəni qiymətləndirə bilmədilər.

Maliyyə böhranı, vergi ödəyicilərinə və dünya iqtisadiyyatına baha başa gəldiyini bir daha sübut etdi. ABŞ Federal Ehtiyatlar Bankının sabiq inspektoru Bratl Qrupunun (Brattle Cruppe) baş məsləhtçisi Mark T. Vuliyaş bildirmişdir ki, "Beynəlxalq səviyyədə tənzimləyici orqanlar, hələ nə ümumi məxrəcə gələ bilib, nə də, necə əlaqələndirilmiş şəkildə işləyəcəklərini müəyyən edə bilmədilər. 2004-cü ildə qəbul edilmiş beynəlxalq Bazel II standartlarının tətbiqi üçün uzun müddətin lazım olması və hələ də onların ABŞ tənzimləyiciləri tərəfindən tam tətbiq edilməməsi, bank ictimaiyyətinin lazımı tənzimləyici dəyişikliyə nə qədər ciddi müqavimət göstərdiyinə daha bir sübutdur" (11, 48).

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının İllik hesabatı. 2010- cu il
2. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 2004, 16 yanvar
3. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında qanun. 2004, 10 dekabr
4. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik bülleten*7/2011
5. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin saytı - www.president.az
6. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının saytı – www.cbar.az
7. T.Vəliyev, Ə.Babayev. İqtisadi Nəzəriyyə. Bakı: Çarşoğlu, 2001, 691 s.
8. M.Bağirov. Banklar və Bank əməliyyatları. Bakı: Nurlan, 2003, 511 s.
9. Z.Məmmədov, Z.Zeynalov. Qlobal Böhranların şiddətlənməsi mühitində Azərbaycan

- MB pul siyasətinin istiqamətləri ...// “Qanun” elmi hüquq jurnalı, 2009, № 12
10. E.Rüstəmov, 18 yanvar 2010-cu il tarixində Nazirlər kabinetinin 2009-cu ilin sosial iqtisadi inkişafına həsr olunmuş iclasındakı çıxışı, “Respublika qəzeti” № 012, 2010, 19 yanvar
11. “Risk jurnalı”. 2011, №1

УСКОРЕННОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ, ФИНАНСОВО-ВАЛЮТНЫЕ ЗАПАСЫ АЗЕРБАЙДЖАНА НЕЙТРАЛИЗУЮТ ГЛОБАЛЬНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС

З.Г.ЗЕЙНАЛОВ

РЕЗЮМЕ

Достижение ускоренного экономического развития Азербайджана было совершенно недостижимым для многих стран в условиях глобального кризиса. Это, с одной стороны, произошло за счет успешного осуществления антикризисных мероприятий, с другой стороны, высокие запасы валюты, созданные в предыдущие годы, а так же обеспечение финансовой устойчивости, сохранение макроэкономической стабильности страны.

С целью предотвращения финансово-экономического кризиса, который является наиболее важной проблемой, стоящей перед человечеством, необходима разработка единой концепции. Для этого разработка между государствами комплексной программы превратилась в жизненную необходимость.

Ключевые слова: финансовый кризис, антикризис, риск ликвидности, валютные резервы, финансовая стабильность.

AZERBAIJAN'S INCREASING ECONOMIC DEVELOPMENT, FINANCIAL – CURRENCY STOCKS NEUTRALIZE THE IMPACTS OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Z.H.ZEYNALOV

SUMMARY

Rapid economic development of Azerbaijan was a quite inaccessible state for many countries in conditions of the global crisis. On the one hand, successfully implemented anti-crisis measures, on the other hand high currency reserves formed in previous years, allowed to provide financial sustainability and to preserve macroeconomic stability of the country. The main target of humanity is elaboration of the unified conception to prevent the financial-economic crisis. Thereby, preparation of complex programs among all countries of the world has become vitally important.

Key words: financial crisis, anticrisis, liquidity risk, foreign exchange reserves and financial stability